

Oponentský posudek disertační práce Martina Bedřicha *Obrazové principy v literatuře raného novověku*

Alena A. Fidlerová

Hranice jednotlivých humanitních oborů jsou u nás, i přes časté odvolávání se na interdisciplinaritu či multidisciplinaritu, stále poměrně hluboce zakořeněné a snaha je překračovat je dosud méně obvyklá, než bychom si přáli. O to víc je třeba vítat předloženou disertační práci, která svůj mezioborový pohled sice hlasitě neproklamuje, zato jej ale v praxi uskutečňuje. Její mezioborovost staví na čemsi jako „synestetickém“ přístupu, tedy na přesvědčení, že počítky různých lidských smyslů jsou nejen vzájemně provázané, ale hlavně vzájemně převoditelné a konfrontovatelné. Není tedy žádným protimluvem hovořit o obrazových principech v textu a není to ani pouhá metafora. Je to přístup velice zajímavý a vzrušující, i když na druhou stranu je při něm nutné dobře vymezit, co se obrazovým principem v textu míní, abychom neskončili ve všeobjímající vágnosti, kdy lze za obraz považovat v podstatě cokoli. To se ale, podle mého názoru, Martinu Bedřichovi velmi dobře daří.

Na předložené práci oceňuji neustálou snahu o sebereflexi, o tázání se po podstatě a smyslu autorova konání. Domnívám se, že právě kladení takovýchto základních otázek patří ke smyslu každé disertační práce. A i odpověď, kterou na ně autor dává, tedy upřednostnění věrnosti zkoumanému materiálu a otázkám, které sám materiál a interakce s ním nabízejí, před věrností hranicím historicky vzniklých oborů, považuju za nosnou a umožňující nový pohled na zkoumané texty, bez něž je každá práce jen opakováním již známého.

Cením si dále i autorovy snahy mluvit a myslet o jeho nesnadném tématu pokud možno přesně, nepropadat pojmové rozmělněnosti a nejasnosti, naopak užívané pojmy pokud možno přesně definovat, třeba i za cenu jejich výrazného zúžení (např. pojetí emblematicnosti). Za přínosné považuju zejména úsilí srozumitelně představit dnešnímu čtenáři, zcela přirozeně zvyklému myslet v abstraktních pojmech a jejich kombinacích, myšlení člověka raného novověku, které autor domnívám se velmi výstižně nazývá „myšlení smysly“ či „myšlení tělem“ (s. 88).

A ještě jedna skutečnost podle mého názoru zaslouží uznání – autorova odvaha zabývat se texty, které jsou příliš staré a zároveň příliš nové na to, aby přitahovaly pozornost a zájem odborníků i laiků. Je to úkol stejně nesnadný, jako nevděčný. Musím bohužel souhlasit s autorovým pocitem, že dnešní nevelká popularita zkoumání starší literatury, stav jejího poznání a způsob přípravy studentů při vysokoškolském studiu, jak je v současnosti koncipováno, způsobují, že člověk, který se chce věnovat raněnovověkým textům, musí vlastně sám, postupně a pracně zjišťovat, co všechno by měl znát a umět a co se během svého studia nedozvěděl, a je tak oproti svým kolegům z jiných evropských zemí hendikepován. Domnívám se však, že to mu na druhou stranu dává větší volnost v hledání vlastních řešení, jak je toho dokladem i předložená disertační práce.

Způsoby prolínání a vzájemného působení obrazu a textu v raném novověku nachází Martin Bedřich mnohé: obraz může být tématem či motivem, text může svou strukturou odpovídat nějakému grafickému motivu či vytvářet takovou narativní situaci, že umožní téměř filmové vnímání děje, může zrcadlit obrazy čtenářova nitra, a umožňovat mu tak pohlednou na sebe zvenčí apod. Vybrané typy autor dále rozvádí na příkladech raněnovověkých textů různých žánrů v jednotlivých kapitolách práce. Nepovažuji za možné ani potřebné pokoušet se na tomto místě shrnout, k čemu a jak dochází, neboť to jednak autor sám přehledně udělal v závěru své práce a jednak by to tento posudek příliš prodloužilo: snad bude stačit, napíšu-li, že práce vypovídá o poctivém a originálním uvažování nad zvoleným tématem a o snaze nenechat se snadno svést na scestí pouhými povrchními podobnostmi, že přináší mnoho netriviálních postřehů a že její závěry jsou velmi přesvědčivé. Úlohou oponenta je však najít nedostatky nebo alespoň náměty k diskusi, zmíním zde proto některé drobné připomínky či otázky, které mě při čtení napadaly.

Jde sice o drobnost, ale nemůžu úplně souhlasit s autorovým jednoduše odsuzujícím hodnocením „historického“ přístupu ke starší literatuře jakožto přístupu primárně pozitivistického, a tudíž svazujícího a vlastně nezajímavého (s. 6). Domnívám se, že historická věda (i ta literární) prodělala v posledním století poměrně bouřlivý vývoj a rozrůznila se do mnoha různých směrů, z nichž některé by snad nemusely být autorovi úplně cizí, např. historická kulturologie (*historische Kulturwissenschaft*) a s ní spřízněné literárněvědné přístupy (*Literaturwissenschaft als Kulturwissenschaft*). Chápu však, vůči čemu se touto formulací chtěl autor vymezit. Jeho pokus oprostit se od diktátu lineární časové osy a důsledně trvat při vnímání díla pocházejícího z poměrně vzdálené minulosti na jejím zrušení a na posuzování díla „tady a teď“, považuji za zajímavý a nosný. O to více, že se na jednu stranu distancuje od prvoplánových pokusů dokazovat, že „dílo má šanci oslovit současného čtenáře“ (s. 7), a tedy že má estetickou hodnotu (tj. něco, o co by jeho autora patrně ani nenapadlo usilovat, i kdyby věděl, co tím dnes myslíme), a na druhou stranu že si je vědom četných úskalí radikální dehistorizace díla (zejména vytržení díla z dobové zakořeněnosti a projektování do něj tezí, jež jsou mu cizí) a snaží se jim vyhnout důsledným přihlížením k dobovému kontextu.

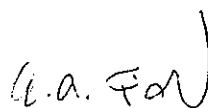
Z hlediska zkoumání dějin vztahu obrazu a textu mi mezi citovanými spisy asi trochu chyběla zmínka o úvodních kapitolách Aristotelova spisu *O vyjadřování* (*De interpretatione*), protože právě on, ač velmi stručný a nepříliš jasný, se stal základem evropského chápání vztahu jazyka, světa a myšlení (slova tu jsou chápána jako symboly představ-obrazů užívané „podle dohody“, jejich vzájemný vztah tedy není považován za zcela přímočarý a neproblematický a zásadním způsobem se liší od vztahu originál-odraz, který Aristotelés postuluje mezi počítky a předměty vnějšího světa).

Co ve mě ale vyvolávalo nejvíce otázek, je skutečnost, že autor s interpretovanými texty a vlastně s texty vůbec zachází tak, jako by v zásadě nezáleželo na jejich realizaci, psané, či mluvené. Ve zhuštěné zkratce to vyjadřuje ve svém popisu podstaty vzájemného stýkání a potýkání obrazu a slova: jde o to, „jak namalovat slovo, jak napsat obraz“ (s. 43). Proč ne také „jak vyslovit obraz“? (Nejen) vzhledem k tématu práce mi tento přístup připadá ne úplně samozřejmý: Každý z obou způsobů vyjevování se jazykového komunikátu je totiž primárně

vnímán jiným smyslem – psaný text zrakem (je tedy v tomto ohledu obrazu blíže), mluvený sluchem (má zase větší potenciál v oblasti emocionálního působení). Pro většinu lidí raného novověku byla navíc primární podobou podoba mluvená (slyšená), s tou se setkávali nejčastěji a na tu do určité míry převáděli i podobu psanou (čtení nahlas, resp. tzv. intenzivní čtení, tedy způsob recepce psaného textu, kdy čtenář čte neustále dokola malý korpus textů, což vede k jejich memorizaci, zvnitřnění a schopnosti je kdykoli nahlas reprodukovat). Kniha a písmo vůbec pak byly pro svou relativní výjimečnost zejména v očích lidových vrstev (zvláště u katolíků, kde nebyla tak zakořeněna tradice četby Bible) často chápány jako magické objekty, nadané zvláštními schopnostmi, spíše než jako prostý „text“ (to dokládají např. různé amulety nebo magická užití modlitebních knih – ukládání rodiče pod polštář, na půdu při bouřce, do rukou mrtvého apod.). Chtěla bych se proto zeptat (a je to míněno opravdu jako nápad, námět do diskuse, rozhodně ne jako kritika), zda autor o této distinkci uvažoval, nebo zda ji pro svůj přístup považuje za irelevantní. Jinak řečeno, je motiv knihy či písma vždy bez dalšího ztotožnitelný s textem jakožto jazykovým útvarem? Nemůže být chápán také ve své předmětnosti, tj. také jako svého druhu obraz (neboť podle Aristotela je psaný text obrazem mluveného jazyka)? Nemohli bychom distinkci mezi hlasem a psaným textem jakožto dvěma rozdílnými médii pozorovat např. v protikladu Jana Evangelisty, jenž je spojován s knihou a psaním, a Jana Křtitele, který byl hlasem volajícího na poušti, tak jak je ztvárněn v úryvku z kázání citovaném na s. 145–146? A neměli bychom k většině zkoumaných textů (samozřejmě s výjimkou emblémů) přistupovat jako k útvarům primárně slyšeným či deklamovaným, nikoli čteným (vždyť i modlitební knihy byly v raném novověku vnímány tak, že si jejich text čtenáři polohlasem opakovali, příp. poslouchali, jak někdo gramotný opakuje, tak dlouho, až jej uměli do značné míry z paměti.)?

Na závěr bych chtěla říci, že přístup Martina Bedřicha ke zvolenému tématu považuji díky jeho důrazu na interakci mezi interpretovaným dílem a jeho interpretem, na jedinečnou, osobní zkušenost čtenáře 21. století s texty několik set let starými a díky snaze ji čtenáři co nejadekvátněji zprostředkovat za zajímavou možnosti, jak tyto spisy zbavit nánosů prachu a nenásilně, neprvoplánově, ale o to účinněji je přiblížit i dalším dnešním čtenářům. Bedřichova snaha vymanit se ze sevření tradičních literárních dějin směrem k dějinám myšlení (s. 38) je tedy jak oprávněná, tak úspěšná. Přidáme-li k tomu jeho neobvyklý rozhled po literatuře (ve smyslu beletrie i odborné literatury) antické, barokní, moderní, postmoderní i současné a schopnosti tyto různorodé podněty důmyslně a překvapivě, ale nikoli banálně či náhodně propojovat, pak nezbyvá než konstatovat, že předkládaná práce bez problémů splňuje všechny požadavky na disertace kladené. Doporučuji ji proto jako podklad k obhajobě.

V Praze, 3. 12. 2012

Mgr. Alena Andrlová Fidlerová, Ph.D.